

Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?

Branislava Baranović

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
baranov@idi.hr

Karin Doolan

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
karin@idi.hr

Ivana Jugović

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
jugovic@idi.hr

SAŽETAK Cilj ovoga rada je problematizirati rodnu (ne)osjetljivost čitanke književnosti u osnovnoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj. Pod rodnom osjetljivošću podrazumijevamo rodnu ujednačenost u autorstvu čitanke i tekstova te nestereotipan prikaz likova. U provedenom empirijskom istraživanju korištena je klasična analiza sadržaja, a istraživačkom matricom obuhvaćene su sljedeće varijable: zastupljenost muškaraca i žena kao autora čitanke, tekstova i metodičkih priloga, zastupljenost muških i ženskih likova te stereotipnost njihovih psihosocijalnih osobina, vrijednosnih sustava, profesionalnih i obiteljskih uloga. Analizirane su čitanke književnosti od prvog do osmog razreda. Rezultati su pokazali da su žene u usporedbi s muškarcima znatno podzastupljene u čitankama: muškarci dominiraju u čitankama kao autori tekstova i svih priloga uz tekstove, ali i kao likovi o kojima se govori u tekstovima i njihovim priložima. Tradicionalni pristup rodnoj problematici u čitankama izražen je u prikazu obiteljskih uloga i bračnog statusa likova kojima se učenicima/ama promovira stereotipna uloga žene kao majke i obitelj s djecom kao poželjni obrazac bračnog života u odrasloj dobi. Iako su u tekstovima muškim i ženskim likovima dodijeljene i stereotipne osobine, vrijednosti i profesionalne uloge, mogu se zamijetiti i primjeri rodno nestereotipnih prikaza likova koji mogu doprinosti rodnom senzibiliziranju nastavnog procesa.

Ključne riječi: rodni stereotipi, rodna osjetljivost čitanke, analiza sadržaja

Primljeno: ožujak 2010.

Pribvačeno: lipanj 2010.

Copyright © 2010 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

Uvod

Istražujući rodne nejednakosti u području obrazovanja, Dale Spender je prije 30-tak godina (1982.) objavila knjigu pod sugestivnim naslovom “Nevidljive žene” (Invisible women). Christine Skelton i Becky Francis (2009.) se u svojoj nedavno objavljenoj knjizi pozivaju na ovaj simbolični naslov i Spenderovu knjigu pokazujući kontinuiranu prisutnost problema neravnopravnosti žena u obrazovanju. Takva i slična rodna istraživanja počev od druge polovice 70-ih godina prošlog stoljeća pa do danas pokazuju da u perpetuiranju obrazovne nejednakosti žena i muškaraca značajnu ulogu ima i kurikulum, kako otvoreni tako i skriveni kurikulum (Skelton i Francis, 2009.; Francis i Skelton, 2001.).

Istraživanja veze između kurikuluma i roda uglavnom su bila fokusirana na tri ključna problema: 1. način na koji otvoreni ili pisani kurikulum (nastavni programi, udžbenici/čitanke i ostali materijali koji se koriste u nastavi) stvaraju i reproduciraju rodne nejednakosti među učenicima/cama; 2. način na koji struktura i organizacija nastavnih aktivnosti i svakodnevni život u školi (skriveni kurikulum) reproduciraju rodne nejednakosti, te 3. na rodna obilježja preferencija i postignuća učenika/ca u pojedinim nastavnim predmetima s karakterističnom dihotomizacijom predmeta na “muške” i “ženske”. Navedeni rodni aspekti kurikuluma istraživani su s različitih teorijskih perspektiva kao što su npr. socijalizacijske teorije i teorije rodnih uloga koje su dominirale u drugoj polovici 70-ih i početkom 80-ih godina, socijalno-konstruktivističke teorije iz 80-ih te post-konstruktivističke teorije koje su razvijane tijekom 90-ih i 2000-ih, pri čemu je svaka od navedenih perspektiva nastajala na kritici prethodne (Skelton i Francis, 2009.; Dillabough, 2001.; Dillabough i Arnot, 2001.; Francis i Skelton, 2001.).

Za naš rad, u kojem se predstavlja analiza rodne (ne)osjetljivosti čitanki književnosti u osnovnoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj, važne su teorijske perspektive relevantne za razumijevanje rodnih poruka u kurikulumu koje utječu na formiranje rodnih identiteta učenika i učenica u školi i, konzekventno tome, doprinose reprodukciji društvenih nejednakosti izvan škole. U tom kontekstu značajno je spomenuti da su već socijalizacijske teorije, a poslije i teorije socijalnog konstruktivizma ukazale na društvenu uvjetovanost rodnih nejednakosti u obrazovanju i time relativizirale esencijalističke teze o urođenoj biološkoj razlici između žena i muškaraca kao osnovnom uzroku njihovih obrazovnih nejednakosti (Crawford, 1995.; Skelton i Francis, 2009.). U analizi obrazovne nejednakosti važnu ulogu su imali upravo pojmovi socijalizacije i rodne uloge jer su pokazivali da dječaci i djevojčice usvajaju društvene poruke o njihovom društvenom statusu i rodnim ulogama te da u proizvodnji stereotipnih modela rodnih uloga žena i muškaraca značajnu ulogu ima škola kao jedna od temeljnih socijalizacijskih institucija. Socijalno-konstruktivističke teorije su u objašnjenju (re)produkcije rodnih nejednakosti u školi otišle korak dalje od teorija uloga time što su pokazale na koji se način u školi konstruira rodni identitet učenika i učenica. Za nas je metodološki bitno da je pritom značajna pažnja pridana ulozi kurikuluma tj. rodnom aspektu koncepcije nastavnih predmeta (Skelton i Francis, 2009.; Harding, 1991.) i izvedbi kurikuluma,

posebice nastavničkom viđenju rodnih identiteta i njihovih razlika te rodnoj obojenosti interakcije nastavnika/ca i učenika/ca tijekom nastave (Browne i France, 1986.; Clarricoates, 1987.; Sadker i Sadker, 1994.; Liu, 2006.; Renold, 2006.). Zasluga je socio-konstruktivističkog pristupa što je pored načina na koji se rodni identiteti konstruiraju u školskom kontekstu također pokazao da učenici i učenice nisu pasivni primatelji poruka o rodnim ulogama i pozicijama žena i muškaraca, nego da sami mogu sudjelovati u konstruiranju rodnih identiteta. Takav pristup je omogućio fleksibilnije koncipiranje rodnih identiteta i rodnih razlika u obrazovanju pri čemu je posebna pažnja pridana diskursu, shvaćenom u širem smislu (kao pismeni i usmeni govor, govor tijela itd.).

Kada pogledamo analize kurikulumske materijala, na čemu je fokus i naše analize, pokazuje se da su počev od klasičnih kvantitativnih analiza njihovog sadržaja pa do novijih analiza diskursa, žene u njima bile marginalizirane i stereotipno opisane. Rodno pristrana koncepcija i hijerarhija nastavnih predmeta (Harding, 1991.; Peachter, 2000.) te tradicionalno prikazivanje žena u nastavnim materijalima, posebice udžbenicima (Northam, 1982.; Bailey, 1988.; Browne i France, 1986.; Spender i Sarah, 1980.; Lobban, 1975.; Jackson i Gee, 2005.), šalju jasne poruke o rodnoj nejednakosti u korist muškaraca. Predmeti koji se percipiraju kao intelektualno zahtjevniji i prestižniji kao što su na primjer matematika i prirodoslovni predmeti tretiraju se u kurikulumskim materijalima kao prikladniji za dječake nego djevojčice, usprkos činjenici da djevojčice u njima postižu dobre, pa i bolje rezultate nego dječaci (Blackmore, 2001.; Boaler i Sengupta-Irving, 2006.). Iako su u novije vrijeme učinjeni pomaci u smanjivanju rodne diskriminacije u kurikulumskim materijalima, diskurzivne analize, naročito post-strukturalističke, ukazuju da se malo toga promijenilo u prikazu rodova. Za razliku od klasičnih analiza sadržaja, koje su se zadržavale na analizi kvantitativne zastupljenosti i opisima karakteristika, aktivnosti i uloga muškaraca i žena u nastavnim materijalima, post-strukturalističke analize diskursa gledaju na tekst kao sredstvo pomoću kojeg se proizvode značenja, te obrasci odnosa moći muškaraca i žena. (Skelton i Francis, 2009.:83). Takav pristup omogućuje analizama diskursa dublje uvide u konstrukciju rodova u tekstovima, od identificiranja površinskih, kvantitativno mjerljivih rodnih razlika karakterističnih za klasične analize sadržaja tekstova. Post-strukturalističke analize diskursa važno je spomenuti jer koncept roda tretiraju prvenstveno kao konstrukt diskursa: pisanog, slikovnog, usmenog, uključujući i govor tijela. Prema njima, diskurs je taj koji daje značenje, odnosno pruža okvir za interpretaciju roda, pri čemu se naglašava da se značenje roda mijenja s promjenom diskursa. Vezivanje određenja roda za diskurs koji o njemu govori relativiziralo je socijalnu determiniranost rodnih nejednakosti u obrazovanju i dodatno otvorilo mogućnosti za njegovo drugačije viđenje i interpretiranje kroz kritičko čitanje i kreiranje alternativnih diskursa (Skelton i Francis, 2009.:20-24 i 83). Time su produbljene i ojačane teorijske osnove za dekonstrukciju još uvijek prisutnih tradicionalnih rodnih koncepata u obrazovanju, što je od izuzetne važnosti za pisanje udžbenika i interpretaciju njihovih tekstova na nastavi sa stajališta rodne jednakosti.

Ovaj sažeti pregled teorijskih pristupa analizi rodnih nejednakosti u obrazovanju s naglaskom na rodne nejednakosti u kurikulumu, za našu analizu rodne (ne)

osjetljivosti čitanki književnosti u obveznom obrazovanju u Hrvatskoj, metodološki je instruktivan prvenstveno stoga što pokazuje analitičku i praktičnu relevantnost teorijskog pristupa rodu kao socijalnoj konstrukciji. U našoj analizi polazimo upravo od socio-konstruktivističkog pristupa jer nam omogućuje da analiziramo na koji način su u čitankama konstruirani rodni identiteti i rodne nejednakosti. S druge strane, ukazivanjem na relativnu autonomiju škole kao socijalizacijske institucije, on nam omogućuje da rodne konstrukte dovedemo u vezu s dominantnim obrascima rodnih koncepata u hrvatskom društvu te da se rezultati analize koriste za razvoj rodno osjetljivijeg kurikulumuma, uključujući čitanke.

Cilj i metodologija istraživanja

U okviru analize kurikulumskog materijala velika pažnja pridana je čitankama književnosti, što ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da je književnost predmet u kojem se najčešće i eksplicite govori o muškim i ženskim likovima u različitim životnim situacijama. Stoga smo se odlučile upravo za analizu čitanki književnosti jer one pružaju širi sadržajni okvir za analizu rodni konstrukata od udžbenika drugih nastavnih predmeta koji su usmjereni na prikazivanje pojedinih, specifičnih dimenzija čovjeka i društva. U Hrvatskoj je analiza čitanki tim značajnija jer udžbenici/čitanke predstavljaju jedno od najčešće korištenih nastavnih sredstava u školama (Baranović, 2006.:321).

Iako je problematika rodne nejednakosti u kurikulumu, uključujući i čitanke, važna za hrvatski obrazovni kontekst, znanstvena istraživanja u ovom području u Hrvatskoj su malobrojna. Dosadašnja istraživanja uglavnom su bila fokusirana na ispitivanje razlika u učeničkoj percepciji nastavnih predmeta u obveznom obrazovanju (Marušić, 2006.), stereotipa o matematici i fizici kao muškoj domeni (Arambašić, Vlahović-Štetić i Severinac, 2005.; Jugović, 2010.), rodni karakteristika izbora škole odnosno profesija (Baranović i Jugović, 2009.; Jugović, 2010.; Doolan, 2010.) te analizu zastupljenosti i načina prikazivanja žena u čitankama, naročito čitankama književnosti (Baranović, 2000.; Baranović, Doolan i Jugović, 2008.). Njihovi rezultati upozoravaju da i u Hrvatskoj, kao i u većini drugih zemalja, nacionalni kurikulum predstavlja važno sredstvo (re)produkcije rodni nejednakosti koje zahtijeva veću društvenu i znanstvenu pažnju od dosadašnje.

U brojnim zemljama Europske Unije u kojima se provode znanstvene kritičke analize školskih udžbenika, također postoje i edukacije o rodnoj osjetljivosti u nastavi za nastavnike/ce, smjernice za izradu rodno osjetljivih školskih udžbenika za njihove autore/ice i izdavačke kuće te sustav evaluacije i odobravanja udžbenika na temelju kriterija rodne osjetljivosti¹. Iako se u hrvatskoj nacionalnoj strategiji za

¹ Službene smjernice za rodnu problematiku za autore školskih udžbenika i materijala za poučavanje postoje u Njemačkoj, Irskoj, Latviji, Austriji i Islandu, a u Španjolskoj, Italiji, Poljskoj, Portugalu i Rumunjskoj su slične smjernice razvile nevladine organizacije ili su

promicanje ravnopravnosti spolova kao jedan od ciljeva spominje i uvođenje rodno osjetljivog obrazovanja te uklanjanje rodni stereotipa iz udžbenika i nastavnih programa², u Hrvatskoj se ti ciljevi realiziraju u nedovoljnoj mjeri.

Cilj ovoga rada je problematizirati rodnu (ne)osjetljivost čitanke književnosti u osnovnom obrazovanju u Hrvatskoj na osnovi rezultata empirijskog istraživanja provedenog u okviru regionalnog projekta *Rodno osjetljive čitanke i razredna praksa u regiji Balkana*.³ Pod rodno osjetljivim čitankama podrazumijevamo one čitanke kod kojih je broj autora i autorica tekstova i dodataka tekstovima ujednačen, kod kojih su pitanja za diskusiju formulirana u oba roda ili se učenicima/cama obraćaju u neutralnoj formi, kod kojih su muški i ženski likovi podjednako zastupljeni, a njihove osobine, vrijednosti te profesionalne i obiteljske uloge prikazane na rodno nestereotipnan način, te kod kojih se eventualni stereotipni prikazi propituju popratnim pitanjima uz tekst. Samo istraživanje je osim analize rodne (ne)osjetljivosti čitanke obuhvaćalo ispitivanje mišljenja nastavnika/ca i učenika/ca osmihih razreda o rodnoj (ne)osjetljivosti čitanke i nastavne prakse te stavove nastavnika/ca o rodnoj ravnopravnosti općenito, no fokus ovoga rada je na čitankama.

U istraživanju smo krenule od pretpostavke da je hrvatsko društvo i u postsocijalističkom razdoblju ostalo obilježeno tradicionalnim vrijednostima patrijarhalnog socio-kulturnog naslijeđa te da se, obzirom na takav društveni kontekst, može očekivati prisutnost stereotipnog prikazivanja rodni karakteristika i uloga žena i muškaraca u čitankama. Naime, analize rodne nejednakosti u Hrvatskoj pokazuju da je ideološko-politička promocija tradicionalni i nacionalni vrijednosti (ideologija etničkog nacionalizma) u postsocijalističkom razdoblju potencirala patrijarhalnu sliku žene i ideju njezinog povratka u sferu obitelji, odnosno privatnosti (Leinert Novosel, 1999.; Knežević, 1997.). Iz popisa stanovništva iz 2001. godine (Državni zavod za statistiku, 2006.) vidljivo je da se rodni stereotipi reflektiraju i u obrazovnoj i profesionalnoj strukturi stanovništva. Tako je na primjer iz podataka o profesionalnoj strukturi stanovništva vidljivo da u Hrvatskoj žene čine 98,7% svih domaćica, 98,4% tajnica, 97,1% odgajateljica, 96,2% čistačica, 93,2% medicinskih sestara, 92,4% frizerki i 91,9% krojačica (Državni zavod za statistiku, 2006.:48). Feminizacija određenih zanimanja u Hrvatskoj ima svoje ekvivalente u maskulinizaciji drugih zanimanja što svjedoče i podaci da muškarci čine 96% svih elektro-inženjera i elektrotehničara 94,2% policajaca i 94,5% vojnih lica (Državni zavod za stati-

---

razvijene u okviru europskih projekata. Pedagoški nadzor usmjeren na izradu rodno osjetljivih materijala za poučavanje obuhvaćen je nacionalnim akcijskim planovima na Cipru te u Portugalu, Rumunjskoj i Litvi (Eurydice, 2010.).

² Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje od 2006. do 2010. godine (NN 114/06, <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2006/2527.htm>)

³ Radilo se o dvogodišnjem istraživačkom projektu koji je proveden uz financijsku pomoć Instituta Otvoreno društvo, a realiziran je u suradnji sa šest partnerskih institucija iz: Federacije Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Republike Srpske, Srbije i Vojvodine. Projekt je u Hrvatskoj rezultirao publikacijom "Koje su roda čitanke književnosti" (Baranović, Jugović i Doolan, 2008.).

stiku, 2006.:49). Kod zanimanja kao što su zidari, vozači kamiona, vodoinstalateri, radnici na gradilištima i stolari, muškarci također čine većinu. Za očekivati je da ovakvoj stereotipnoj podjeli zanimanja prema spolu doprinose i obrazovni izbori žena i muškaraca. Prema Baranović (2009.), na razini srednjoškolskog obrazovanja mogu se uočiti razlike u udjelu učenika i učenica po pojedinim vrstama škola. Iz podataka o spolnoj strukturi srednjeg obrazovanja po vrstama škola vidljivo je da se u strukovnom obrazovanju u Hrvatskoj može govoriti o školama u kojima su pretežno zastupljene učenice, kao što su na primjer ekonomske i medicinske škole, te o školama u kojima su pretežno zastupljeni učenici, kao što su npr. strojarско-brodograđevinske, elektrotehničke i graditeljske škole.

Prisutnost stereotipnog prikazivanja muškaraca i žena u čitankama književnosti ispitivale smo klasičnom analizom sadržaja čitanki od prvog do osmog razreda (ukupno je analizirano deset čitanki⁴). Iako je razvoj post-strukturalističkih analiza diskursa ukazao na spoznajne ograničenosti klasične analize sadržaja, mi smo je koristile u analizi rodne (ne)osjetljivosti čitanki jer je ona još uvijek vrlo važan analitički instrument čija primjena omogućuje identificiranje tipova poruka koje učenici/ce dobivaju o rodu (npr. dominacija muških likova, razlike u portretiranju ženskih i muških likova) te rodne pristranosti jezika udžbenika/čitanki (npr. zanimanja iskazana u muškom rodu) (Skelton i Francis, 2009.:82-86). Uz to, analiza sadržaja čitanki provedena je primjenom inovirane istraživačke matrice koja je konstruirana i korištena za analizu čitanki za osnovno i srednje obrazovanje krajem 90-ih godina (Baranović, 2000.) što je omogućilo i komparaciju nalaza istraživanja. Istraživačkom matricom obuhvaćene su sljedeće karakteristike čitanki: 1. opće formalne osobine čitanki i njihove metodičke opremljenosti: površina osnovnih tekstova i njihovih metodičkih priloga, literarna forma i tematska struktura tekstova; 2. rodna obilježja čitanki: zastupljenost muškaraca i žena kao autora čitanki, tekstova, metodičkih priloga uz tekstove te stereotipnost psihosocijalnih osobina muških i ženskih likova i njihovih vrijednosnih sustava, profesionalnih i obiteljskih uloga.

Rodnu analizu čitanki provele su članice projektnog tima iz Instituta za društvena istraživanja i analitičarke, nastavnice hrvatskog jezika i književnosti u osnovnoj školi (ukupno tri istraživačice i tri nastavnice) između prosinca 2005. i travnja 2006. godine. Članice projektnog tima i analitičarke koje su analizirale čitanke imale su redovite tjedne sastanke kako bi se osiguralo da svaka osoba koja provodi analizu slijedi istu metodologiju (npr. da bi se uskladio pristup i čitanje teksta) i raspravilo probleme nastale tijekom analize.

Analiza čitanki provedena je na dvije razine: (1) na razini osnovnog teksta i (2) na razini teksta u širem smislu. Osnovni tekst smo definirale kao tekstualni dio čitanke koji čini sadržajnu cjelinu s jasno označenim početkom i krajem, a sastoji se od različitih književnih djela ili njihovih odlomaka kao što su na primjer pjesme,

⁴ Analizirane čitanke navedene su u popisu literature.

priče, bajke, legende i romani. Tekst u širem smislu čine osnovni tekst i njegovi metodički prilozi ili dodaci (npr. ilustracije, fotografije, interpretacije, zadaci i pitanja za učenike/ce).⁵

Rezultati istraživanja

Osnovna obilježja analiziranih čitanke

Na početku navodimo nekoliko osnovnih formalnih obilježja analiziranih čitanke budući da ona čine okvir u koji se smješta rasprava o rodnim karakteristikama čitanke iz književnosti. Osnovna obilježja čitanke razlikuju se s obzirom na razred kojem su namijenjene. Kada je riječ o broju tekstova čitanke, podaci upućuju da čitanke ukupno imaju (i toliko ih je analizirano) 825 osnovnih tekstova pri čemu čitanke za niže razrede imaju veći broj tekstova (445) od čitanke za više razrede (380).

Tablica 1.

Oprema osnovnih tekstova (metodički prilozi tekstu)⁶

Oprema osnovnih tekstova (Razredi 1-8)									
Pitanja i zadaci		Fotografije/ Crteži		Interpretacije		Povijesni dokumenti		Nacionalni simboli	
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
746	90,4	672	81,5	115	14,0	17	2,1	7	0,8

f = frekvencija priloga

% = postotak priloga

Kada pogledamo kako su analizirane čitanke opremljene metodičkim priložima, može se reći da gotovo sve imaju pitanja i zadatke o tekstu namijenjene učenicima/cama, te različite vrste slikovnih priloga, dok su interpretacije osnovnih tekstova, povijesni dokumenti i nacionalni simboli osjetno manje zastupljeni (Tablica 1).

Za analizu rodnih aspekata čitanke važna je tematska struktura tekstova jer pruža sadržajni i vrijednosni okvir za razumijevanje načina na koji su žene i muškarci prezentirani u čitankama. Podaci o učestalosti pojavljivanja dominantnih tema u čitankama pokazuju da većina tekstova u analiziranim čitankama govori o životu djece (20,1%

⁵ Kako se u početnicama, za razliku od ostalih čitanke, pojavljuju ilustrirani tekstovi, tj. tekstovi koji umjesto verbalnog sadržaja imaju slikovni, takav tekst smo također tretirale kao osnovni tekst, a ne kao slikovni prilog. Osim toga, u početnicama se nalaze i tekstovi u kojima su inkorporirane sličice (npr. rečenica se sastoji od riječi i sličica koje supstituiraju riječi). Takav tekst smo također tretirale kao osnovni tekst, a ne kao prilog.

⁶ Dalje u tekstu oprema tekstova.

tekstova) i prirodi (19,2% tekstova), što je razumljivo obzirom na obrazovne ciljeve čitanki za učenike/ce u dobi između 7 i 15 godina. Zatim slijede egzistencijalne teme, obiteljski život, domoljublje i intimni život (osjećaji i sl.), koje su dominantne teme u 6% do 8% tekstova. Iz rodne perspektive važno je navesti da su obiteljski život i domoljubne teme relativno visoko rangirane (dominantne teme u oko 7% tekstova), te da su religijske teme dominantne u 4% tekstova. Druge teme kao što su na primjer umjetnost, rat, društvene i političke teme, povijest i zanimanja predstavljene su u manje od 4% ukupnog broja tekstova. Takvi rezultati upućuju na promociju tradicionalnih vrijednosti u ranim godinama školovanja pa se može pretpostaviti da će se navedena tematska struktura i vrijednosni okvir "reflektirati" u promociji tradicionalnih rodni uloga i osobina ženskih i muških likova u čitankama.

Autorstvo čitanki, osnovnih tekstova i priloga

Iz podataka o autorstvu čitanki vidljivo je da se žene češće nego muškarci pojavljuju kao autori: od 10 analiziranih čitanki, žene su autorice šest čitanki za niže razrede, dok su muškarci autori četiri čitanke za više razrede. Na osnovi navedenog podatka moglo bi se reći da se, kada je riječ o autorstvu čitanki, ne može govoriti o podzastupljenosti žena, nego suprotno tome, o podzastupljenosti muškaraca. Međutim, ovaj podatak o autorstvu čitanki je zanimljiv i po tome što pokazuje da su žene isključivo autorice čitanki za niže razrede dok su muškarci isključivo autori čitanki za više razrede. To je primjer koji već na samom početku analize upućuje na stereotipno mišljenje da su žene više nego muškarci povezane s djecom mlade dobi.

Sličan je nalaz i kada je riječ o autorstvu osnovnih tekstova (bez metodičkih priloga) u čitankama: podaci u Tablici 2 pokazuju da postoji statistički značajna razlika između nižih i viših razreda u zastupljenosti žena i muškaraca kao autora tekstova ($\chi^2=134,27$, $df=2$, $p<,001$). U čitankama za niže razrede žene su neznatno češće od muškaraca zastupljene kao autorice tekstova (44.7% i 51%), dok su u višim razredima muški autori šest puta češće zastupljeni (12.9% i 81.3%).

Tablica 2.
Autorstvo osnovnih tekstova prema spolu

Autorstvo	Niži razredi		Viši razredi		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%
Žene	225	51,0	49	12,9	274	33,4
Muškarci	197	44,7	309	81,3	506	61,6
Autorstvo nije navedeno	19	4,3	22	5,8	41	5,0
Ukupno	441	100,0	380	100,0	821	100,0

f = frekvencija autora
% = postotak autora

Kada je riječ o metodičkim prilogima uz tekst, podzastupljenost žena autorica vidljiva je u svim analiziranim vrstama priloga. Ako na primjer pogledamo udio muškaraca i žena u autorstvu slikovnih priloga (Tablica 3), vidljivo je da su muškarci tri puta više zastupljeni nego žene (57% muškaraca i 18% žena). Osim što su žene znatno rjeđe od muškaraca autori slikovnih priloga u obje grupe čitanke (čitanke za niže i za više razrede), važno je napomenuti i to da se udio žena u autorstvu ovih, inače brojnih, priloga znatno smanjuje u čitankama za više razrede, a ta je razlika između viših i nižih razreda u zastupljenosti žena i muškaraca kao autora slikovnih priloga statistički značajna ($\chi^2=129,4$, $df=2$, $p<,001$) (Tablica 3).

Tablica 3.
Autorstvo slikovnih priloga prema spolu

Autorstvo	Niži razredi		Viši razredi		Ukupno	
	f	%	f	%	f	%
Žene	96	29,4	27	7,8	123	18,3
Muškarci	209	63,9	176	51,0	385	57,3
Žene i muškarci	0	0,0	6	1,7	6	0,9
Autorstvo nije navedeno	22	6,7	136	39,4	158	23,5
Ukupno	327	100,0	345	100,0	672	100,0

f = frekvencija autora
% = postotak autora

Usporedba s rezultatima analize čitanke iz 90-ih⁷ godina pokazuje da je, uz manja poboljšanja zastupljenosti žena kao autora tekstova i priloga u čitankama iz 2000-tih, i dalje zadržana dominacija muškaraca. Tako su na primjer muškarci oko 8 puta češće od žena autori osnovnih tekstova u čitankama za više razrede u 90-im (81% muškaraca prema 10,5% žena) dok su u čitankama iz 2000-tih 6 puta češće zastupljeni (žene su autorice 13% tekstova, a muškarci

⁷ Navedeno istraživanje je provedeno 1999. godine na čitankama za osnovno obrazovanje (od prvog do osmog razreda) koje je publicirao isti izdavač čitanke analiziranih u sadašnjem istraživanju (2006.-2007.) (Školska knjiga). U sadašnjem istraživanju korišteni su udžbenici istog izdavača u svrhu usporedivosti rezultata sadašnjeg istraživanja s onima istraživanja iz 1999. godine. Čitanke su analizirane pomoću gotovo iste istraživačke matrice (u novoj matrici preformulirano je nekoliko pitanja), a osobe koje su analizirale čitanke imale su gotovo iste profesionalne karakteristike kao i osobe u sadašnjem projektu. Štoviše, neke od njih su sudjelovale u oba projekta. U ovom tekstu uspoređujemo podatke za pitanja koja nisu mijenjana. Za više pojedinosti o istraživačkoj metodologiji korištenoj pri analizi čitanke provedenoj 1999. godine pogledati Baranović, 2000.:37-45, a za rezultate istraživanja str. 122-141.

81%). Kao što smo prethodno već spomenule, broj žena u autorstvu tekstova čitanki u 2000-tim u odnosu na 90-e znatno je porastao (s 30% na 51%) i veći je od broja muškaraca samo u nižim razredima, ali ne i u višim, što zapravo govori da se i ovo povećanje autorstva žena odvijalo u okviru stereotipnog pristupa koji žene više od muškaraca veže za djecu mlađe dobi. Trend dominacije muškaraca pokazuju i podaci o autorstvu priloga uz tekstove. Za ilustraciju navodimo podatke o autorstvu slikovnih priloga (najbrojniji prilozi). Oni pokazuju da su žene u čitankama za niže razrede u oba razdoblja bile približno dvostruko rjeđe zastupljene kao autorice slikovnih priloga nego muškarci (23% žena prema 38% muškaraca u 90-im, a u 2000-tim 29% žena prema 64% muškaraca). Ni u višim razredima razlika u zastupljenosti žena i muškaraca nije u promatranom razdoblju znatnije smanjena (4% žena prema 49% muškaraca u čitankama iz 90-ih, a 8% žena prema 51% muškaraca u čitankama iz 2000-tih) tako da su muškarci i dalje bili vidno zastupljeniji kao autori slikovnih priloga.

Zastupljenost muških i ženskih likova u metodičkim priložima i osnovnim tekstovima

Analiza spolne strukture likova u metodičkim priložima pokazuje vidljivu dominaciju muških likova: oni se u slikovnim priložima pojavljuju dvostruko češće od ženskih (muški likovi se pojavljuju u 35% slikovnih priloga, a ženski u 16%). Nesrazmjer u zastupljenosti muških i ženskih likova u drugim vrstama priloga je čak i veći, o čemu svjedoči i nekoliko sljedećih primjera. Tako na primjer od 115 interpretacija koje komentiraju ili objašnjavaju osnovne tekstove samo 10% njih govori o ženama, dok ih 62% govori o muškarcima. U usporedbi s muškarcima, žene se puno rjeđe spominju i u povijesnim dokumentima koji stoje uz osnovne tekstove. Iako se povijesni dokumenti rijetko javljaju u čitankama, važno je reći da su žene u njima vidno podzastupljene, kao da nisu imale nikakvu povijesnu ulogu ili važnost u prošlosti.

Jedan od istraživačkih zadataka naše analize također je bio ustanoviti koliko se često muški i ženski likovi pojavljuju u osnovnim tekstovima. Slično kao i kod prisutnosti muških i ženskih likova u priložima tekstu, muški likovi se i u osnovnim tekstovima uvjerljivo češće pojavljuju od ženskih likova. Preciznije, ženski likovi imaju glavnu ulogu u 25% tekstova u čitankama za niže razrede, a muški u 58% tekstova. U čitankama viših razreda ti postoci iznose: 20% ženskih likova prema 62% muških.

Usporedba s podacima iz 90-ih pokazuje da se u čitankama iz 2000-tih za niže razrede nije značajnije promijenio broj ženskih glavnih likova, ali se smanjila zastupljenost muških likova (žene su u čitankama iz 90-ih bile glavni likovi u 23% tekstova, a u 2000-tim u 25%, dok su muškarci 90-ih bili glavni likovi u 70% tekstova, a u 2000-tim u 58% tekstova). No, pritom je i dalje zadržana brojčana dominacija muških likova. Izvjesne promjene se uočavaju i kada je

riječ o čitankama za više razrede. Broj osnovnih tekstova sa ženskim glavnim likovima u čitankama viših razreda nije se promijenio tijekom 2000-tih u odnosu na 90-e (oko 20% tekstova u oba razdoblja), ali se smanjio broj tekstova s muškim glavnim likovima s 68% na 62%. No, i u ovom slučaju može se uočiti brojčana dominacija muškog spola. Štoviše, podaci upućuju da se trend pretežite zastupljenosti muških likova u čitankama održao unatoč navedenim promjenama.

Na pitanje o tome *kako* su prezentirani ženski i muški likovi u čitankama pokušale smo odgovoriti prvenstveno kroz analizu psihosocijalnih osobina, vrijednosti te profesionalnih i obiteljskih uloga koje se u tekstovima pripisuju muškim i ženskim likovima. Za tu svrhu sastavljene su, na osnovi uvida u strana istraživanja (Northam, 1982.; Bailey, 1988.; Browne i France, 1986.; Spender i Sarah, 1980.; Lobban, 1975.; Jackson i Gee, 2005.) te instrumenata korištenih u analizi čitanke iz 90-ih (Baranović, 2000.), liste osobina, vrijednosti te profesionalnih i obiteljskih uloga likova, koje su omogućile identificiranje stereotipnih osobina, profesija i obiteljskih uloga. Pritom pod stereotipima podrazumijevamo skup osobina ili vjerovanja o tipičnim osobinama grupe ljudi, npr. žene su nježne, osjećajne, plačljive i sklone primanju pomoći/nesamostalne, dok su muškarci agresivni, snažni, samostalni/n nezavisni i ne pokazuju emocije. Stereotipi su problematični jer iste osobine pripisuju svim pripadnicima grupe, bez obzira na njihove individualne razlike, a i teško se mijenjaju (Čorkalo, 2003.).

Analizirajući osnovne tekstove u čitankama, analitičarke su imale zadatak upisati u matricu frekvenciju pojavljivanja svake osobine, vrijednosti odnosno uloge likova u tekstu koje su se nalazile na listama. U slučaju da se na primjer u tekstu spominjalo više od 5 različitih vrijednosti, upisivalo se 5 najčešće spominjanih vrijednosti, a ukoliko su se u tekstovima češće od 5 puta pojavljivale osobine, vrijednosti i uloge likova koje nisu bile na listama, analitičarke su ih također unosile u matrice. U tekstu prikazujemo podatke za prvih deset najčešće spominjanih osobina i uloga ženskih i muških likova u tekstovima.

Osobine ličnosti ženskih i muških likova

Kada je riječ o osobinama likova, pokušale smo identificirati pozitivne i negativne osobine koje se pretežno odnose na ženske i muške likove. Ograničit ćemo se na prikaz rezultata samo za pozitivne osobine (Tablica 4) jer ih čitanke češće nego negativne osobine pridaju i muškim i ženskim likovima. Podaci upućuju da čitanke u nižim razredima ženske likove najčešće opisuju kao osjećajne/suosjećajne, znatiželjne, inteligentne/pametne, aktivne/poduzetne, drage/ljubazne i nježne. Slično je i s pozitivnim osobinama ličnosti koje se pretežno vežu uz ženske likove u višim razredima. Ovdje se ponavljaju osobine osjećajna/suosjećajna, aktivna/poduzetna, draga/ljubazna, te se pojavljuju kao često zastupljene u odnosu na druge osobine i pozitivne karakteristike kao što su razumna, dobronamjerna i darežljiva.

Tablica 4.

Pozitivne osobine ličnosti koje se pretežno vežu uz ženske likove

Osobine ličnosti	Niži razredi		Osobine ličnosti	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Osjećajna/suosjećajna	36	15,2	1. Osjećajna/suosjećajna	45	12,7
2. Znatiželjna	30	12,7	2. Razumna	28	7,9
3. Inteligentna/pametna	28	11,8	3. Aktivna/poduzetna	24	6,8
4. Aktivna/poduzetna	21	8,9	4. Dobronamjerna	23	6,5
5. Draga/ljubazna	17	7,2	5. Draga/ljubazna	22	6,2
6. Nježna	16	6,7	6. Darežljiva	15	4,2
7. Kreativna	8	3,4	7. Buntovna	13	3,7
8. Religiozna	8	3,4	8. Inteligentna/pametna	13	3,7
9. Odana	8	3,4	9. Odana	13	3,7
10. Pažljiva	8	3,4	10. Nježna	12	3,4
11. Ostale osobine	57	24,0	11. Ostale osobine	147	41,4
Ukupno	237	100,0	Ukupno	355	100,0

f = frekvencija identificiranih osobina ličnosti

% = postotak identificiranih osobina ličnosti

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može spominjati više od jedne osobine ličnosti, frekvencija osobina nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Kada se pozitivne osobine ženskih likova usporede s osobinama koje se u čitankama pretežno pripisuju muškim likovima, pokazuje se da su one prilično slične. Naime, relativno znatan broj osobina pripisan je i ženskim i muškim likovima. Spomenimo samo neke od njih: aktivan-a/poduzetan-a, osjećajan-a/suosjećajan-a, drag-a/ljubazan-a, inteligentan-a/pametnan-a, dobronamjerman-a, razuman-a, kreativan-a (Tablica 4 i Tablica 5). Ovo je jedan od indikatora koji upućuje da u čitankama ne postoji rigidna dihotomizacija osobina na muške i ženske osobine, odnosno da se ne može govoriti o strogom vezivanju muških i ženskih osobina za spolnost tijela likova u tekstovima. Međutim, rezultati analize čitanki također upućuju da postoje neke osobine – stereotipi koje su isključivo vezane uz ženske likove, kao što su npr. znatiželjna, nježna, religiozna, odana i pažljiva. Jednako tako postoje neke osobine koje se mogu smatrati muškim stereotipima, a vezane su samo uz muške likove kao što su: hrabar, ponosan i pokazuje osobine vođe.

Tablica 5.
 Pozitivne osobine ličnosti koje se pretežno vežu uz muške likove

Osobine ličnosti	Niži razredi		Osobine ličnosti	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Aktivan/poduzetan	61	15,5	1. Aktivan/poduzetan	58	9,2
2. Osjećajan/ suosjećajan	50	12,7	2. Inteligentan/pametn	55	8,7
3. Drag/ ljubazan	42	10,7	3. Osjećajan/suosjećajan	46	7,3
4. Inteligentan/pametn	41	10,4	4. Dobronamjeren	34	5,4
5. Dobronamjeren	26	6,6	5. Hrabar	34	5,4
6. Hrabar	21	5,3	6. Ponosan	28	4,4
7. Susretljiv	17	4,3	7. Razuman	28	4,4
8. Kreativan	16	4,1	8. Pokazuje kvalitete vode	27	4,3
9. Marljiv	16	4,1	9. Vješt	23	3,6
10. Miran	14	3,6	10. Darežljiv	22	3,5
11. Ostale osobine	90	22,8	11. Ostale osobine	276	43,7
Ukupno	394	100,0	Ukupno	631	100,0

f = frekvencija identificiranih osobina ličnosti

% = postotak identificiranih osobina ličnosti

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može spominjati više od jedne osobine ličnosti, frekvencija osobina nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Profesionalne uloge ženskih i muških likova

Kako su u čitankama književnosti u Hrvatskoj prikazane profesionalne uloge muškaraca i žena ispitivale smo identificiranjem profesionalnih i obiteljskih uloga ženskih i muških likova, koje uz njihove psihosocijalne osobine predstavljaju uobičajene indikatore (ne)stereotipnosti rodnih konstrukta u tekstovima. O tome koje profesionalne uloge i koliko često su pojedine profesionalne uloge pripisivane muškim i ženskim likovima u čitankama književnosti govore Tablica 6 i Tablica 7 u kojima se navedeni postoci i pripadajući rangovi prvih deset najčešće spominjanih zanimanja ženskih i muških likova.

Tablica 6.
Profesionalne uloge ženskih likova

Profesionalne uloge	Niži razredi		Profesionalne uloge	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Učiteljica predmetne nastave	29	21,3	1. Učiteljica razredne nastave	32	21,6
2. Učenica	27	19,9	2. Medicinska sestra	19	12,8
3. Učiteljica razredne nastave	18	13,2	3. Učenica	16	10,8
4. Kućanica	12	8,8	4. Odvjetnica	15	10,1
5. Športašica	10	7,4	5. Seljanka/poljopriv.	13	8,8
6. Državnica/princeza	9	6,6	6. Državnica/princeza	10	6,8
7. Spisateljica	7	5,1	7. Učiteljica predmetne nastave	6	4,1
8. Nejasno	6	4,4	8. Zabavljačica (pjevačica, glumica, balerina, skladateljica)	5	3,4
9. Medijska ličnost (novinarka, voditeljica)	3	2,2	9. Nejasno	4	2,7
10. Seljanka/poljopriv.	3	2,2	10. Radnica	3	2,0
11. Ostale uloge	12	8,8	11. Ostale uloge	25	16,9
Ukupno	136	100,0	Ukupno	148	100,0

f = frekvencija identificiranih zanimanja

% = postotak identificiranih zanimanja

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može spominjati više od jednog zanimanja, frekvencija zanimanja nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Kao što se vidi iz podataka u Tablici 6, ženski likovi se u čitankama za niže razrede najčešće pojavljuju kao učiteljice, učenice, kućanice, sportašice i državnice/princeze. Ženski likovi se i u čitankama za više razrede najčešće pojavljuju kao učiteljice i učenice te državnice/princeze, ali i kao medicinske sestre, odvjetnice i seljanke. Indikativno je da se među najzastupljenijim zanimanjima (prva tri najčešće spominjana) nalaze tipična "ženska" zanimanja, tj. zanimanja koja se tradicionalno smatraju ženskima: učiteljica i medicinska sestra, a na četvrtom mjestu kućanica (čitanke u nižim razredima).

Neka od spomenutih zanimanja pripisanih ženskim likovima nalaze se i među deset najčešće identificiranih zanimanja koja se pripisuju muškim likovima: državnik/princ, učitelj, zabavljač, pisac, novinar i voditelj (Tablica 7). Važno je spomenuti da se muški likovi također pojavljuju u profesionalnim ulogama koje se većinom i smatraju muškima: vojni dužnosnik, obrtnik, policajac i inspektor. Indikativno je da kod muških likova vojni dužnosnik i državnik/princ zauzimaju prva mjesta na rang listi, dok je to kod ženskih likova učiteljica i medicinska sestra. Sa stajališta rodne osjetljivosti čitanki također je interesantan i podatak

da se muški likovi pojavljuju kao liječnici, a ženski kao medicinske sestre čime se zapravo učenicima/ama šalje poruka o višoj pozicioniranosti muškaraca u profesionalnoj hijerarhiji.

Tablica 7.
Profesionalne uloge muških likova

Profesionalne uloge	Niži razredi		Profesionalne uloge	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Državnik/princ	81	22,1	1. Vojni dužnosnik	56	8,0
2. Student	68	18,5	2. Državnik/princ	50	7,1
3. Obrtnik	38	10,3	3. Umjetnik/fotograf	50	7,1
4. Seljak/poljoprivr.	33	9,0	4. Estradna zvijezda (pjevač, glumac, plesač, skladatelj)	46	6,6
5. Estradna zvijezda (pjevač, glumac, plesač, skladatelj)	24	6,5	5. Pisac	41	5,9
6. Učitelj predmetne nastave	13	3,5	6. Student	38	5,4
7. Prodavač	12	3,3	7. Seljak/poljoprivr.	35	5,0
8. Liječnik	9	2,5	8. Policajac	31	4,4
9. Učitelj razredne nastave	9	2,5	9. Obrtnik	30	4,3
10. Medijska ličnost (novinar, voditelj)	8	2,2	10. Inspektor	26	3,7
11. Ostale uloge	72	19,6	11. Ostale uloge	297	42,4
Ukupno	367	100,0	Ukupno	700	100,0

f = frekvencija identificiranih zanimanja

% = postotak identificiranih zanimanja

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može prepoznati više od jednog zanimanja, frekvencija zanimanja nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Općenito, podaci pokazuju da unatoč postojanju zajedničkih zanimanja, čitanke još uvijek sadrže karakteristike stereotipnog oslikavanja profesionalnih uloga ženskih i muških likova.

Obiteljske uloge ženskih i muških likova

Kao što smo navele, važna dimenzija u konstrukciji modela rodni uloga u čitankama je prikaz obiteljskih uloga muškaraca i žena. Iz podataka (Tablica 8) je vidljivo da je u čitankama najviše pažnje pridano ulozi majke, osobito u čitankama za više razrede. Štoviše, žene su znatno češće prikazane kao majke, nego što su muški likovi prikazani u ulozi očeva. To upućuje da se žene u čitankama češće

nego muškarci pojavljuju u obiteljskim ulogama, odnosno vežu za sferu obitelji ili privatnosti. Isti obrazac se ponavlja i kada je riječ o zastupljenosti baki i djedova u višim razredima, mada se u analiziranim čitankama ovim ulogama poklanja manja pažnja.

Tablica 8.
Obiteljske uloge

Obiteljske uloge	Niži razredi		Obiteljske uloge	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Majka	273	23,4	1. Majka	206	28,0
2. Otac	252	21,6	2. Otac	119	16,2
3. Sin	215	18,4	3. Sin	92	12,5
4. Djed	101	8,7	4. Baka	54	7,3
5. Baka	97	8,3	5. Kći	42	5,7
6. Kći	72	6,2	6. Djed	41	5,6
7. Unuka	35	3,0	7. Supruga	32	4,4
8. Sestra	33	2,8	8. Brat	30	4,1
9. Brat	32	2,7	9. Ostali rođaci	28	3,8
10. Unuk	15	1,3	10. Sestra	21	2,9
11. Ostale uloge	42	3,6	11. Ostale uloge	70	9,5
Ukupno	1167	100,0	Ukupno	735	100,0

f = frekvencija identificiranih obiteljskih uloga

% = postotak identificiranih obiteljskih uloga

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može spominjati više od jedne obiteljske uloge, frekvencija obiteljskih uloga nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Kada pogledamo podatke o sinovima i kćerima, vidljivo je da čitanke veću pažnju pridaju sinovima. Naglašavanje uloge majke i davanje prioriteta sinovima nasuprot kćerima uklapa se u tradicionalni vrijednosni sustav i zapravo je logično za stereotipni pristup rodnim ulogama. Interpretiran zajedno s prethodno navedenim rezultatima analize obiteljskih uloga, ovaj nalaz svjedoči konzistentnosti čitanki u promoviranju tradicionalnih modela rodnih uloga.

Tablica 9.
Bračni status likova

Bračni status	Niži razredi		Bračni status	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Obitelj s djecom	49	89,1	1. Obitelj s djecom	40	55,6
2. Obitelj bez djece	5	9,1	2. Obitelj bez djece	10	13,9
3. Samac	1	1,8	3. Samac	10	13,9
4. Udovac/ica	0	0,0	4. Udovac/ica	8	11,1
5. Izvanbračna zajednica	0	0,0	5. Izvanbračna zajednica	2	2,8
6. Razveden/a	0	0,0	6. Razveden/a	2	2,8
Ukupno	55	100,0	Ukupno	72	100,0

f = frekvencija identificiranih bračnih statusa likova u tekstovima

% = postotak računat u odnosu na ukupni broj likova čije se bračno stanje spominje u tekstovima nižih razreda, odnosno viših razreda

Na tradicionalnost čitanke upućuje i prikaz bračnog statusa likova (Tablica 9) iz kojega je vidljivo da je u čitankama veća pažnja posvećena braku nego ostalim oblicima obiteljskog života. Tako na primjer čitanke za niže razrede uopće ne spominju izvanbračnu zajednicu niti razvedene obitelji, dok ih čitanke za više razrede obrađuju vrlo rijetko, iako sve veći broj učenika/ca dolazi upravo iz takvih obiteljskih sredina. Evidentno promicanje obitelji s djecom kao preferiranog stila obiteljskog života i naglašavanje uloge žene kao majke upućuju na promoviranje tradicionalnih obrazaca obiteljskog života i uloga kao poželjnog modela ponašanja mladih u odrasloj dobi.

Vrijednosni sustavi ženskih i muških likova

Vrijednosni sustavi muških i ženskih likova dodatno svjedoče konzistentnost čitanke u tradicionalnom pristupu konstrukciji rodnih identiteta sa zadržanim elementima stereotipnog opisivanja karakteristika i uloga muškaraca i žena. Rezultati analize pokazuju da su i vrijednosti žena, kao i njihove prethodno opisane uloge, najčešće vezane za obiteljski život. Naime, za većinu ženskih likova najviše vrijednosti predstavljaju djeca i obitelj (Tablica 8).

Tablica 8.
Vrijednosti ženskih likova

Vrijednosti	Niži razredi		Vrijednosti	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Djeca	21	21,2	1. Djeca	56	19,3
2. Obitelj	15	15,2	2. Obitelj	19	6,6
3. Obrazovanje i znanje	12	12,1	3. Vjerski život	18	6,2
4. Tradicionalizam	9	9,1	4. Ljubav	16	5,5
5. Vjerski život	9	9,1	5. Zajedništvo	15	5,2
6. Ljubav	8	8,1	6. Domoljublje	12	4,1
7. Moć	8	8,1	7. Ljudska prava i slobode	10	3,4
8. Prijateljstvo	4	4,0	8. Izgradnja mira	10	3,4
9. Jednakost	3	3,0	9. Osobna sloboda	10	3,4
10. Domoljublje	3	3,0	10. Dobri odnosi s drugima	10	3,4
11. Ostale vrijednosti	7	7,1	11. Ostale vrijednosti	114	39,3
Ukupno	99	100,0	Ukupno	290	100,0

f = frekvencija identificiranih vrijednosti

% = postotak identificiranih vrijednosti

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može identificirati više od jedne vrijednosti, frekvencija vrijednosti nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Odmah nakon njih slijede obrazovanje i znanje, te tradicionalizam (shvaćen kao vrijednost) u nižim razredima, a vjerski život i ljubav u višim razredima. Važno je napomenuti da većina spomenutih vrijednosti (iznimka su obrazovanje i znanje i ljubav) pripadaju patrijarhalnom sustavu vrijednosti što potvrđuje već uočen tradicionalni pristup čitanki ženama.

Tablica 9.
Vrijednosti muških likova

Vrijednosti	Niži razredi		Vrijednosti	Viši razredi	
	f	%		f	%
1. Ljubav	46	22,2	1. Domoljublje	59	11,8
2. Obrazovanje i znanje	27	13,0	2. Ljubav	33	6,6
3. Djeca	20	9,7	3. Vjerski život	28	5,6
4. Obitelj	19	9,2	4. Dobri odnosi s drugima	26	5,2
5. Prijateljstvo	15	7,2	5. Okoliš	25	5,0
6. Profesionalni ugled i uspjeh	11	5,3	6. Osobna sloboda	21	4,2
7. Okoliš	10	4,8	7. Rad	21	4,2
8. Moć	8	3,9	8. Djeca	20	4,0
9. Domoljublje	7	3,4	9. Nacionalna pripadnost	19	3,8
10. Vjerski život	6	2,9	10. Prijateljstvo	19	3,8
11. Ostale vrijednosti	38	18,4	11. Ostale vrijednosti	230	45,9
Ukupno	207	100,0	Ukupno	501	100,0

f = frekvencija identificiranih vrijednosti

% = postotak identificiranih vrijednosti

Napomena. Budući da se u jednom tekstu može identificirati više od jedne vrijednosti, frekvencija vrijednosti nije jednaka broju tekstova u kojima se pojavljuju.

Kada usporedimo vrijednosti ženskih likova s vrijednostima koje su pripisane muškim likovima, vidljivo je da imaju sličnu strukturu, tj. da dijele vrijednosti kao što su: ljubav, djeca, obitelj, vjerski život, prijateljstvo, domoljublje, obrazovanje i znanje te moć. Ono po čemu se razlikuju je hijerarhija vrijednosti. Naime, vrijednosti koje se najčešće povezuju s ženskim likovima, odnosno koje imaju najviši status na rang ljestvici "ženskih" vrijednosti, su djeca i obitelj, dok se uz muške likove najčešće vežu ljubav, domoljublje, obrazovanje i znanje. Iako već i ova razlika ukazuje na stereotipnu diobu vrijednosti na ženske i muške, ona je očitija ako pogledamo vrijednosti koje su pripisane samo muškim i samo ženskim likovima. Tako su npr. vrijednosti samo muških likova rad, profesionalan ugled i uspjeh, nacionalna pripadnost, a ženskih tradicionalizam, zajedništvo i vrijednosti koje pokazuju socijalnu osjetljivost (brigu za druge): jednakost, ljudska prava, dobri odnosi s drugima. Ukratko, iako je u čitankama narušena tradicionalna dioba vrijednosti na muške i ženske, vrijednosti ženskih likova su još uvijek primarno fokusirane na privatnu sferu (djeca i obitelj), a vrijednosti muških likova na profesionalni život i javnu sferu. Pri tome je važno navesti da vrijednosti i muškaraca i žena naginju tradicionalnom vrijednosnom sustavu (obitelj, djeca, vjerski život, domoljublje i sl.), čija se revitalizacija dovodi u vezu s jačanjem ideologije etničkog nacionalizma kao idejne osnove izgradnje hrvatske države u tranzicijskom razdoblju (Knežević, 1997.).

Vratimo li se deset godina unazad i pogledamo kako su žene i muškarci bili portretirani u čitankama iz 90-ih⁸, možemo uočiti da u načinu prikazivanja muških i ženskih likova u čitankama iz 90-ih i 2000-tih postoje izvjesne sličnosti, ali i razlike. Mada ne možemo ulaziti u precizne komparacije, iz rezultata istraživanja se na primjer može vidjeti da se i u jednim i u drugim čitankama žene najčešće opisuju kao osjećajne, nježne, drage/mile i pažljive, a muškarci kao pametni, hrabri, ponosni. U obje grupe čitanki također postoje osobine koje se pridaju i muškarcima i ženama: aktivan-a/poduzetan-a, inteligentan-a/pametna-a, osjećajan-a/suosjećajan-a, drag-a/ljubazan-a, dobronamjeren-a, razuman-a/razborit-a. Navedeno pokazuje da su se u čitankama iz 2000-tih uz zadržavanje karakteristika stereotipnog portretiranja žena i muškaraca također održali i aspekti fleksibilnijeg pristupa konstrukciji rodnih identiteta.

Sličan trend pokazuje i usporedba zanimanja ženskih i muških likova. Iz usporedbe zanimanja ženskih likova vidljivo je da se u čitankama nižih i viših razreda u oba razdoblja među prvih pet najčešće spominjanih zanimanja ponavlja učiteljica/nastavnica, dok su druga zanimanja raznolika. Međutim, zajednička karakteristika profesionalnog portretiranja žena u svim čitankama je da se ženama najčešće pripisuju uslužna zanimanja. U čitankama iz 90-ih to su: pralja, sluškinja, čobanica, prodavačica, a u čitankama iz 2000-tih, pored učiteljice, to su medicinska sestra i kućanica. U obje grupe čitanki prisutna su i muška stereotipna zanimanja (npr. vojna zanimanja i svećenik u čitankama za niže i više razrede u 90-im, te vojni dužnosnik, policajac i inspektor u čitankama iz 2000-tih). U čitankama oba perioda također postoje i zanimanja koja se pripisuju i muškarcima i ženama. Interesantno je da se u svim grupama čitanki među najčešće spominjanim zanimanjima muških i ženskih likova nalazi državnik-ica/princ-eza. Međutim uz taj nalaz važno je spomenuti da su pritom žene, za razliku od muškaraca, najčešće prikazane kao vladarice i princeze iz priča i bajki, a rjeđe kao državnice sa stvarnom političkom moći. Pri usporedbi profesionalnih profila muškaraca i žena u čitankama iz 90-ih i 2000-tih može se zaključno istaknuti da obje grupe čitanki, unatoč izvjesnim razlikama u strukturi zanimanja muških i ženskih likova, imaju određene sličnosti: narušenu strogu diobu zanimanja na muška i ženska zanimanja uz zadržane rodno stereotipne obrasce muških i ženskih profesionalnih uloga koji ograničavaju mogućnosti ravnopravne participacije žena u društvenoj podjeli rada.

Navedeni trendovi u razvoju rodne osjetljivosti vidljivi su i u podacima o vrijednosnoj strukturi i obiteljskim ulogama muških i ženskih likova. Oni se očituju u tome što se u čitankama u oba razdoblja, pored uvođenja modernističkih vrijednosti (npr. rad, znanje i obrazovanje, koje se kao vrijednost naročito često pripisuju ženama u čitankama iz 2000-tih) još uvijek naglašavaju tradicionalne vrijednosti (djeca, obitelj, vjerski život, domoljublje) i uloga žene kao majke. Također je važno

⁸ Podatke o osobinama, vrijednosnom sustavu, profesionalnim i obiteljskim ulogama vidi u Baranović (2000.:134-141).

imati na umu da se stereotipne osobine, uloge i vrijednosti nalaze u svim čitankama među najčešće spominjanim osobinama, ulogama i vrijednostima te da stoga mogu imati snažniji utjecaj na formiranje rodni identiteta učenika i učenica od preostalih osobina, uloga i vrijednosti muških i ženskih likova u čitankama.

Rasprava i zaključak

Iako je relativno "grubo" analitičko sredstvo, analiza sadržaja čitanki omogućila nam je da ustanovimo koliko su žene u odnosu na muškarce zastupljene u čitankama i kako su opisane njihove karakteristike i uloge.

Rezultati su pokazali da su žene u usporedbi s muškarcima znatno podzastupljene u čitankama. Preciznije, podaci su pokazali da muškarci dominiraju u čitankama kao autori tekstova i svih priloga uz tekstove, ali i kao likovi o kojima se govori u tekstovima i njihovim priložima. Utoliko bi se, parafrazirajući Skelton i Francis (2009.:78) i za hrvatske čitanke moglo reći da su "muške" u smislu da uglavnom prezentiraju muško znanje (znanje koje su proizveli muškarci), da je pritom riječ o znanju koje predstavlja znanje o muškarcima te da su, konzekventno tome, pisane sa stajališta muške perspektive. Kada kažemo da su pisane sa stajališta muške perspektive onda imamo u vidu činjenicu da promiču patrijarhalnu sliku rodni identiteta u kojoj dominiraju muškarci kao osobe čija je moć i superiornost evidentna.

Tradicionalan pristup se može prepoznati u svim analiziranim dimenzijama rodne atribucije ženskih i muških likova: psihosocijalnim osobinama, vrijednostima, profesionalnim i obiteljskim ulogama. Za navedene dimenzije prezentacije ženskih i muških likova u čitankama karakteristično je da učenicima/cama prenose sliku žena kao nježnih, religioznih, odanih i pažljivih osoba koje najčešće obavljaju uslužne poslove (npr. učiteljice, medicinske sestre, kućanice) i čije vrijednosti ponajprije čine djeca i obitelj. Za razliku od njih muškarci su hrabri, razumni, pokazuju osobine vođe, obavljaju poslove vezane uz politiku, vojsku, te zauzimaju više pozicije unutar profesije (liječnici su dok su žene medicinske sestre).

Tradicionalni pristup čitanki naročito je izražen u prikazu obiteljskih uloga i bračnog statusa ženskih i muških likova kojima se učenicima/ama promovira stereotipna uloga žene kao majke i obitelj s djecom kao poželjni obrazac bračnog života u odrasloj dobi. Uvidi u literaturu pokazuju da su se slični stereotipni opisi karakteristika žena susretali i u udžbenicima/čitankama drugih zemljama i to ne samo u čitankama književnosti nego i udžbenicima drugih predmeta uključujući prirodoslovne predmete (Browne i France, 1986.) i matematiku (Northam, 1982.; Bailey, 1988.). Hrvatske čitanke nisu izuzetak ni kada je riječ o naglašavanju tradicionalnog obrasca obiteljskog života. Obitelj s djecom s naglašenom ulogom žene kao majke predstavlja važnu komponentu u konstrukciji rodni identiteta i u čitankama drugih zemalja. Na primjer, Jackson i Gee (2005.) analizom 100 čitanki korištenih u novozelandskim školama tijekom zadnjih 50 godina, pokazuju da se malo toga promijenilo u konstrukciji rodni identiteta i da su čitanke konzistentne

u promicanju heteroseksualne obitelji s djecom te tradicionalne uloge žene kao majke odgajateljice i domaćice, a oca kao hranitelja obitelji i osobe koja zarađuje.

Međutim, rezultati našeg istraživanja su također pokazali da prikazivanje muškaraca i žena u hrvatskim čitankama književnosti nije isključivo stereotipno. Rigidna dihotomizacija rodni konstrukcija muškaraca i žena narušena je dodjeljivanjem istih osobina, vrijednosti i profesionalnih uloga muškim i ženskim likovima u tekstovima. Elementi fleksibilnijeg pristupa konstrukciji rodni identiteta u kojem su koncepti muškosti i ženskosti fluidnije definirani (muškost i ženskost se ne konstruiraju kroz karakteristike specifične samo za muškarce, odnosno za žene) ide u prilog feminističkim tezama da se pojmovi muškosti i ženskosti ne moraju nužno vezati za tijela muškaraca i žena. Drugim riječima, karakteristike i obrasci ponašanja mogu se pripisivati pojedincima neovisno o njihovom spolu, tj. neovisno o tome jesu li biološki muškarci ili žene. Ukratko, žene se mogu ponašati “muški” tj. kao muškarci i obrnuto (Butler, 1990.). Ove, danas sve utjecajnije teze, potrebno je naglasiti jer mogu odigrati važnu ulogu u razvijanju teorijskih osnova za razvijanje nestereotipnih rodni pristupa pisanju čitanki i izradi nastavnog materijala općenito.

Spomenuti fleksibilniji pristup konstrukciji rodni identiteta s narušenom dihotomizacijom “muškog” i “ženskog” koji smo identificirale u čitankama iz 2000-tih, također je vidljiv i u čitankama iz 90-ih godina (Baranović, 2000.) tako da se može govoriti o kontinuitetu pozitivnih promjena u pisanju rodno osjetljivijih čitanki, barem u razdoblju od kraja 90-ih do danas. Međutim usporedba s rezultatima analize čitanki iz 90-ih također upućuje da je i u čitankama iz 2000-tih kao i onima iz 90-ih, unatoč spomenutim pomacima u rodnoj osjetljivosti, još uvijek zadržan tradicionalni pristup s evidentnim elementima stereotipne konstrukcije rodova, uključujući spomenutu promociju uloge žene kao majke i obitelji s djecom kao preferiranog stila života. Ova kontinuirana promocija uloge žene kao majke i obitelji s djecom, može se objasniti revitalizacijom patrijarhalnog društvenog naslijeđa i političkom afirmacijom tradicionalnih vrijednosti tijekom tranzicijskog razdoblja koja implicira promociju spomenutih obiteljskih vrijednosti i rodni uloga (Leinert Novosel, 1999.; Ledić, 1997.).

Kao što smo već napomenule, analiza sadržaja predstavlja istraživačku metodu koja grubo zahvaća kvantitativne aspekte rodni konstrukata u čitankama. Za detaljnije i produbljenije analize pisanog kurikulumu, uključujući čitanke, potrebno je provesti kritičku analizu diskursa, koja pored analize tekstualnog, odnosno pisanog diskursa, uključuju i analizu usmenog govora nastavnika/ca, te interakcije nastavnika/ca i učenika/ca. Diskurzivne analize, posebice poststrukturalističke, su važne jer vezivanjem određenja koncepta roda za određeni diskurs, otvaraju veće mogućnosti za nestereotipno interpretiranje rodni identiteta kroz kreiranje alternativnih tekstova i govora u širem smislu. Poststrukturalističke analize diskursa kurikulumskog materijala, uključujući njegovu dekonstrukciju, pored teorijsko-istraživačkog imaju danas sve veće i praktično značenje, jer pružaju znanstvenu podlogu za intervencije u nastavnu praksu koje zahtijevaju od nastavnika/ca i

učenika/ca da kritički propituju rodne konstrukte o kojima se govori na nastavi. Za naš kontekst pritom je važno naglasiti da izlaganje djece kritičkom čitanju, odnosno dekonstrukciji tradicionalnih, rodno neosjetljivih tekstova pomaže osporavanju još uvijek dominantnog nedovoljno rodno osjetljivog pisanog diskursa. Ovakav pristup je tim važniji za čitanke književnosti, jer čitanke književnosti nužno sadrže i literarno vrijedne, ali rodno neosjetljive tekstove koji zahtijevaju kritičku analizu s rodnog stajališta.

Literatura

1. Arambašić, L., Vlahović-Štetić, V. i Severinac, A. (2005). Je li matematika bauk? Stavovi, uvjerenja i strah od matematike kod gimnazijalaca, *Društvena istraživanja*, 14 (6): 1081-1102.
2. Bailey, A. (1988). Sex-stereotyping in primary school mathematics schemes, *Research in Education*, 39:39-46.
3. Baranović, B. (2000). "Slika" žene u udžbenicima književnosti. Zagreb: Institut za društvena istraživanja – Zagreb.
4. Baranović, B. (2006). *Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj – različite perspektive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
5. Baranović, B. (2009). Rodna (ne)ravnopravnost i diskriminacija u obrazovanju, u: Ž. Kamenov i B. Galić (ur.) *Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH – Izvještaj o istraživanju*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, str. 47-59.
6. Baranović, B. i Jugović, I. (2009). Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obrazovanju, u: Ž. Kamenov i B. Galić (ur.) *Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH – Izvještaj o istraživanju*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, str. 175-200.
7. Baranović, B., Jugović, I. i Doolan, K. (2008). *Kojega su roda čitanke iz književnosti?* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.
8. Blackmore, J. (2001). Achieving more in education but earning less in work: girls, boys and gender equality in schooling, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 22 (1):123-129.
9. Boaler, J. i Sengupta-Irving, T. (2006). Nature, neglect and nuance: Changing accounts of sex, gender and mathematics, u: C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.) *The Sage handbook of gender and education*. London: Sage, str. 207-220.
10. Browne, N. i France, P. (ur.) (1986). *Untying the apron strings*. Milton Keynes: Open University .
11. Butler, J. (1990). *Gender trouble*. New York: Routledge.
12. Clarricoates, K. (1987). Child culture at school: A clash between gendered worlds, u: A. Pollard (ur.) *Children and their primary schools*. Lewes: Falmer, str. 188-206.
13. Crawford, M. (1995). *Talking difference. On gender and language*. London: Sage Publications.
14. Čorkalo, D. (2003). Stavovi i ponašanje među grupama, u: D. Ajduković (ur.) *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 173-195.
15. Dillabough, J.-A. (2001). Gender theory and research in education: Modernist tradition and emerging contemporary themes, u: B. Francis i C. Skelton (ur.) *Investigating gen-*

- der. *Contemporary perspectives in education*. Buckingham: Open University Press, str. 11-26.
16. Dillabough, J.-A. i Arnot, M. (2001). Feminist sociology of education: Dynamics, debates and directions, u: J. Demaine (ur.). *Sociology of education today*. New York: Palgrave, str. 30-48.
  17. Doolan, K. (2010). "My dad studied here too": Social inequalities and educational (dis) advantage in a Croatian higher education setting. Sveučilište u Cambridgeu, doktorska radnja.
  18. Državni zavod za statistiku (2006). Žene i muškarci u Hrvatskoj. Dostupno na: <http://www.dzs.hr/>.
  19. Eurydice (2010). *Gender differences in educational outcomes: Study on the measures taken and the current situation in Europe*. Brussels: Eurydice. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. <http://www.eurydice.org> (01.09.2010.)
  20. Francis, B. i Skelton, C. (ur.) (2001). *Investigating gender. Contemporary perspectives in education*. Buckingham: Open University Press.
  21. Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge?* Milton Keynes: Open University.
  22. Jackson, S. i Gee, S. (2005). 'Look Janet', 'No, You look John': Constructions of gender in early school reader illustrations across 50 years, *Gender and Education*, 17 (2):115-28.
  23. Jugović, I. (2010). Uloga motivacije i rodnih stereotipa u objašnjenju namjere odabira studija u stereotipno muškom području, *Sociologija i prostor*, 48 (1): 77-98.
  24. Knežević, Đ. i Dilić, K. (ur.) (1997). *Vlast bez žena ili dugi marš*. Zagreb: Ženska infoteka.
  25. Ledić, J. (1997). *Croats, God and what else: Ideology and values in the Croatian elementary school curriculum*. Izlaganje na godišnjoj konferenciji ARNOVA, Indianapolis.
  26. Leinert Novosel, S. (1999). *Žene na pragu 21. st. Između majčinstva i profesije*. Zagreb: Women group TOD.
  27. Liu, F. (2006). School culture and gender, u: C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.). *The Sage handbook of gender and education*. London: Sage, str. 425-438.
  28. Lobban, G. (1975). Sex roles in reading schemes, *Educational Review*, 27 (3):202-210.
  29. Marušić, I. (2006). Motivacija i školski predmeti: Spolne razlike među učenicima u kontekstu teorije vrijednosti i očekivanja, u: B. Baranović, (ur.) *Nacionalni kurikulum za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj – različite perspektive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, str. 219-253.
  30. Northam, J. (1982). Girls and boys in primary maths books, *Education*, 10 (1):11-14.
  31. Peachter, C. (2000). *Changing school subjects: Power, gender and curriculum*. Buckingham: Open University Press.
  32. Renold, E. (2006). Gendered classroom experiences, u: C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.). *The Sage handbook of gender and education*. London: Sage, str. 439-452.
  33. Sadker, M. i Sadker, D. (1994). *Failing at fairness: How our schools cheat girls*. New York: Touchstone.
  34. Skelton, C. i Francis, B. (2009). *Feminism and the schooling scandal*. New York: Routledge.
  35. Spender, D. (1982). *Invisible women: Schooling scandal*. London: Readers and Writers.
  36. Spender, D. i Sarah, E. (ur.) (1980). *Learning to lose: Sexism and education*. London: The Women's Press.

Popis analiziranih čitanke:

1. Bežen, A. i Karakaš, J. (2005). *Hrvatska čitanka 7: Udžbenik književnosti za 7. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
2. Centner, S., Peko, A. i Pintarić, A. (2004). *Znatni dani 4: Hrvatski jezik i književnost za četvrti razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
3. Diklić, Z. i Skok, J. (2003). *Hrvatska čitanka 5*. Školska knjiga, Zagreb.
4. Diklić, Z. i Skok, J. (2004). *Darovi riječi: Hrvatska čitanka za 8. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
5. Diklić, Z. i Skok, J. (2005). *Hrvatska čitanka za 6. razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
6. Lučić, K. (2005). *Pružite, djeco, dlan: Čitanka za treći razred osnovne škole*. Školska knjiga, Zagreb.
7. Španić, A. i Jurić, J. (2005). *Čitanka i hrvatski jezik: Radni udžbenik za hrvatski jezik u 2. razredu osnovne škole*, Prvi dio. Školska knjiga, Zagreb.
8. Španić, A. i Jurić, J. (2005). *Čitanka i hrvatski jezik: Radni udžbenik za hrvatski jezik u 2. razredu osnovne škole*, Drugi dio. Školska knjiga, Zagreb.
9. Zokić, T. i Bralić, J. (2005). *Počemica Tajna slova*, Prvi dio. Školska knjiga, Zagreb.
10. Zokić, T. i Bralić, J. (2005). *Počemica Tajna slova*, Drugi dio. Školska knjiga, Zagreb.

Branislava Baranović

*Institute for Social Research in Zagreb
baranov@idi.hr*

Karin Doolan

*Institute for Social Research in Zagreb
karin@idi.hr*

Ivana Jugović

*Institute for Social Research in Zagreb
jugovic@idi.hr*

Are croatian primary school literature textbooks gender sensitive?

Abstract

This article examines the gender (in)sensitivity of primary school literature textbooks in Croatia, operationalised as gender balanced authorship of textbooks and texts and a non-stereotypical portrayal of textbook characters. Content analysis was carried out on literature textbooks which are used in the first to the eighth grade of primary schooling in Croatia and the research matrix used for analysis included the following variables: representation of male and female textbook authors, authors of texts and text supplements, representation of male and female textbook characters, as well as the characters' psychosocial characteristics, their value systems and professional and family roles. The analysis showed that in comparison to men women were under-represented in textbooks: men dominate both as authors of texts and text supplements and as characters mentioned in these texts and supplements. A traditional approach to gender issues in textbooks is expressed through the portrayal of the family roles and marital status of characters: the stereotypical role of the woman as mother and family with children is promoted as the preferred form of family life in adulthood. Although male and female textbook characters are in many cases portrayed as having gender stereotypical characteristics, values and professional roles, there are also examples of non-stereotypical gender representations of characters which could contribute to a more gender sensitive learning environment.

Key words: gender stereotypes, gender sensitivity of textbooks, content analysis

Received in Mart 2010

Accepted in June 2010